

Gócza Ágnes¹ recenziója Fónai Mihály könyvéről²

Fónai Mihály: Joghallgatók honnan jönnek és hová tartanak?

A szerző egyetemi tanár, a szociológiai tudomány kandidátusa, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közpolitikai és Alkalmazott Szociológiai Tanszék vezetője.

Fónai Mihály *Joghallgatók honnan jönnek és hová tartanak?* című könyve 145 oldal, melyből 15 oldal bibliográfia és 5 oldal táblázatokat tartalmazó melléklet.

Az írás tagolási egysége a fejezet. A bevezetés és a befejezés hét fejezetet foglal keretbe.

A szerző nem kisebb feladatra vállalkozott a könyvben, mint hogy a joghallgatók rekrutációjának és professzió-képének, valamint az egyetem elvégzése utáni életútjának empirikus elemzésével választ adjon a mű címében feltett kérdésekre.

A könyv hiánypótló műnek bizonyul a jogászságról végzett kutatások vonatkozásában, hiszen bár számos írás készült már a jogász szakmák helyzetéről és jellemző vonásairól, továbbá több jogszociológiai vizsgálat foglalkozott a jog, mint intézmény, illetve egyes jogi intézmények működésével, ilyen megközelítésből, ilyen mélységben még senki nem elemezte a jogásztársadalmat.

A szerző által vizsgált kérdések három elméleti, társadalomtörténeti fogalom, illetve jelenség köré csoportosulnak, melyek ismertetését a könyv elején találhatjuk, és ezen rövid magyarázatok hozzájárulnak a könyvben használt fogalmak, illetve a vázolt kutatási eredmények könnyebb megértéséhez.

Az első ilyen fogalom a középosztály fogalma, aminek az értelmezését azért tartja fontosnak a szerző, mert a jogászság a nyugati típusú társadalmakban ezekbe a rétegekbe tagozódott be. A fogalom kapcsán érinti a szerző a jogászságnak magyar társadalomtörténeti sajátosságai által alakított középosztályi mibenlétét.

A jogász szakmák hagyományosan professzióként, hivatásként értelmezik magukat. Ennek egyik oka az európai egyetemek történetében keresendő, amely jelentős mértékben hozzájárult a jogász professzió kontinentális változatának a kialakulásához. A másik ok pedig az állam működésének az átalakulása, amely magas státuszú, középosztálybeli pozícióba sorolta a működéséhez elengedhetetlen jogászságot, jellemzően magas társadalmi presztízzsel. A hivatás másik magyarázata a weberi társadalomelmélettel függ össze, amely a jogászokat rendies csoportként, hivatásként írja le. Ebből is következik a hivatásrendi arculat fennmaradása a modern államok és társadalmak korában is.

A fogalomi meghatározásokat tartalmazó fejezet után a szerző hosszasan ismerteti a korábban végzett jogászságról szóló kutatások eredményeit. Ennek okaként a témához történő probléma megfogalmazó, tényfeltáró megközelítést nevezi meg.

---

¹ Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 1. évfolyam;
Témavezető: Dr. Madai Sándor, tanszékvezető egyetemi docens

A következő fejezetben bemutatásra kerülnek a szerző saját empirikus kutatásainak a sajátosságai és mintái. A könyvben több, a Debreceni Egyetem, valamint az egyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatott vizsgálat eredményeit elemzi a szerző, valamint kitekintést tesz a hazai Diplomás Pályakövetési Rendszer kutatásaira is. Ezen kutatásokban a szerző maga is részt vett, több esetben azok kezdeményezője és vezetője, illetve közreműködő szakértője, kutatója volt.

A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2001 és 2008 között került sor a végzett hallgatók „után követéses” vizsgálatára. A végzés után egy évvel megkeresett hallgatókat a családi háttérükről, a pályaválasztás, majd a munkahelyválasztás okairól és körülményeiről, valamint magáról a jogi képzésről kérdezték a kutatók. A karon folyó „után követéses” vizsgálatokat az évtized végére az országos DPR kutatások váltották fel, amelyek figyelembe vették a szerző által végzett kutatások metodikáját, illetve eredményeit. A 2001 és 2008 között a karon végzett hallgatók 30 százaléka, 425 fő válaszolt a megkeresésre, ami magas arány az alkalmazott postai kérdőíves módszer esetében. Ilyen válaszadási arány következtében viszonylag pontos kép alakult ki az elemzés folytán. Az alumni kutatások mintájára került megtervezésre és lebonyolításra az ún. „gólya-vizsgálat”, amelyre az elsőévesek között a 2006/2007-es akadémiai évben került sor először. A „gólya-vizsgálat” módszertanát, kérdőívét a Debreceni Egyetem akkor még működő Tudományegyetemi Karok többi kara is átvette 2008-ban és a gólyák megkérdezését a TEK a DPR vizsgálatok 2010-es indulása után is megtartotta, egészen 2013-ig. A gólya vizsgálatok önkitöltős, papíralapú kérdőívek kitöltésével zajlottak, melyet később online kérdőívek váltottak fel. A kutatásba 1215 fő elsőéves hallgató adatai kerültek be. Az elemzésben a szakok és a tagozatok közötti különbségek vizsgálatára is kitér a szerző.

A Debreceni Egyetem 2001-ben induló tehetséggondozó programjába a hallgatói létszámnak megfelelő arányban kerültek be az Állam- és Jogtudományi Kar hallgatói is. Az a tény, hogy a programba minden karról kerültek be hallgatók, lehetőséget adott a karok, szakok, a választott professziók közötti eltérő rekrutáció, pályamotiváció és a professzió-kép összehasonlító elemzésére is.

Azokon a területeken, ahol lehetséges volt, a szerző összeveti a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanuló joghallgatók rekrutációját, pályaválasztási motivációit és elhelyezkedési mintázatait az országos DPR vizsgálatok eredményeivel, majd felvázolja az regionális különbségeket is.

A könyvben található kutatási eredmények részletes bemutatása meghaladja egy recenzió rendeltetését, így a következőkben a vizsgálatot érintett területeket és egy-egy meghatározóbb megállapítást kívánok ismertetni.

Először a joghallgatók rekrutációjával kapcsolatos kutatási eredményeit ismerteti a szerző. Ebben a részben a joghallgatók és a végzett jogászok, frissdiplomások szüleinek végzettségét, és a végzettség illeszkedését vizsgálja a szerző, tehát azt, hogy a jogászok családjában kiknek volt, illetve van jogi végzettsége. Ebben a témában a szerző rendelkezésére álltak az országos DPR kutatások eredményei is, így ezen eredmények és a saját kutatási eredmények összevetésével meglehetősen reprezentatív képet láthatunk a műben. Az országos mérések

eredményi alapján elmondható, hogy a rekrutáció kérdését illetően jelentős különbségek vannak az egyes képzési területek között. A szülők iskolai végzettsége a gazdaságtudományi valamint a jogi és igazgatási területeken volt a legmagasabb. A jogi és igazgatási képzési terület két szakja között a szülők iskolai végzettségét tekintve szintén lényeges különbség érvényesül. Az igazgatásszervezők egyötödének, míg a jogászok csaknem felének diplomások a szülei. Ezek az eredmények közel állnak a Debreceni Egyetemen folytatott kutatások eredményeihez, melyek azt mutatták, hogy az általános orvos, fogorvos, gyógyszerész, jogász és közgazdász szakos hallgatók szüleinek a végzettsége a legmagasabb, közöttük a legmagasabb a diplomás szülő arány. Minden ötödik jogász felmenője között található iskolai végzettség, és/vagy a foglalkozás alapján jogász. Ez alapján elmondható, hogy érvényesül a professzió öröklésével a születési rend hatása. Az országos DPR adatfelvételek eredményeihez képest a DE ÁJK-n végzett hallgatók szüleinek iskolai végzettsége alacsonyabb, mint az országban végzett jogászoké. A kar jogász frissdiplomásai esetében a szülők iskolai végzettségét tekintve a tagozatok között is lényeges különbség érvényesül. Levelező tagozaton háromszor magasabb az alapfokú végzettséggel rendelkező szülők aránya, mint a nappali tagozatos hallgatók esetében. A karon végzett családi háttér elemzése azt mutatja, hogy a zömmel középosztályból származó jogászhallgatók 15 százalékának a családjában volt, vagy van jogász.

A kutatásban elemzésre került a hallgatók lakhely szerinti rekrutációjára, azaz annak a vizsgálatára, hogy milyen térségre gyakorol vonzást a kar. Ezen vizsgálat alapján megállapításra került, hogy az elsőéves hallgatók majdnem fele Hajdú-Bihar megyei, és egynegyede debreceni. A hallgatók 31%-a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből érkezett, azaz a hallgatók háromnegyede ebből a két megyéből érkezik. Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből alig érkezik hallgató, a válaszolók mindössze 4%-a.

A pályaválasztás kapcsán több, egymással szorosan összefüggő kérdés került elemzésre a kutatásokban. Első körben azt vizsgálta a szerző, hogy a felsőoktatásba készülő hallgatók honnan szereznek információkat a karról és a képzésekről, valamint azt, hogy milyen a kar külső megítélése, milyen képet látnak a potenciális hallgatók. Ezen kérdés vizsgálata kiemelkedően fontos a kar helyzete, működése és jövője szempontjából. Az eredményeket illetően lényeges eltérések mutatkoznak a tagozatok és a szakok alapján. Az eltéréseket az élethelyzet, valamint az egyes tagozatok és szakok sajátosságai egyaránt alakítják. Az összes megkérdezett válasza alapján elmondható, hogy az informálódás aktorai között egyidejűleg jelentős a formális és az informális aktorok szerepe, tehát a különböző tájékoztató anyagoké és az informális kapcsolati hálóé. A megkérdezettek szerint viszonylag alacsony a középiskolák szerepe az információszerzésben, ami a levelező tagozatos hallgatók esetében érthető, a nappali tagozatos hallgatók esetében azonban már kevésbé, hiszen a diákok tájékoztatása folyamatos a végzős középiskolai évfolyamokon.

A továbbtanulási motivációk között az egyetemre jelentkezés okai mellett a Debreceni Egyetem választásának összetevőit is vizsgálat tárgyává teszi a kutatás. Az egyetemi továbbtanulás szándékában elsősorban a tagozat tekintetében figyelhető meg különbség. Tagozattól és szaktól függetlenül a szakma iránti érdeklődés, a diplomaszerezés, a karrier és a munkanélküliség elkerülése az alapvető oka a továbbtanulásnak, amelyeken felül a nappali

tagozatos jelentkezők esetében fontos szerepet játszik a vonzó diákélet lehetősége is. Lényeges különbség, hogy a nappali tagozatra jelentkezők magát a diplomát, míg a levelező tagozatra jelentkezők a szakmát tartják fontosabbnak. A Debreceni Egyetem és az Állam- és Jogtudományi Kar választásában az egyetem és a kar színvonala, jó híre mellett az egyetem közelsége és a város vonzása gyakorolt jelentős hatást.

A kutatásokból kiderül, hogy a szak választását a hallgatók tagozattól függetlenül önálló döntésnek tartják, bár a nappali tagozatos hallgatók esetében e döntésre a szülőknek, különösen az anyáknak viszonylag jelentős hatása van. Szembetűnő eredmény, hogy a család mellett nem gyakorol komoly hatást a döntésre más szereplő, például a középiskolai tanárok szerepe elhanyagolható ezen a téren. A levelező tagozatosok esetében nyilvánvaló a házastársak, élettársak szerepe a döntés meghozatalában. A munkahely megtartása, a munkahelyi vezető hatása a döntésekre elsősorban az igazgatásszervező szakos hallgatók esetében érvényesül.

A DETEP (Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programja) beválogatási eljárása keretében folytatott adatfelvétel egyik dimenzióját a választott szak rangsorolása, és a szakra épülő professzió jövőképeinek megítélése jelentette. A szakok presztízsének megítélésével kapcsolatban két kérdést tettek fel a hallgatóknak. Az egyik arra vonatkozott, hogy maga a hallgató hova helyezi saját szakját az egyetem szakjai között, a másik pedig arra, hogy hogyan érzékelik azt, hogy mások hova helyezik a szakjukat. Az eredmények alapján elmondható, hogy a joghallgatók a szakjukat ismert, nehéz és keresett szaknak tartják, melyet az egyetemen belül és általánosan is magas presztízzsel jellemeznek, ahol magasak a követelmények, színvonalas az oktatás, ám az elhelyezkedési esélyek csak minimálisan jobban az átlagosnál. Pályaképüknek igen koherens eleme a jogász szakmáknak és a szaknak a presztízsére vonatkozó értékelésük, amelyeket magasra tartanak. Az eredmények azt mutatják, hogy a joghallgatók elfogadják és azonosulnak a szakjuk és majdani hivatásuk magas státuszával, presztízsével és ezeket a szak sajátosságaival, színvonalával, nehézségi fokával magyarázzák.

A könyv utolsó fejezetében a gólya-mérések keretében megkérdezett elsőéves hallgatóknak a képzéssel kapcsolatos elvárásait, jövőbeli terveit és elképzeléseit elemzi a szerző.

A kar elsőéves hallgató, mind jogász, mind pedig igazgatásszervező szakon, nappali és levelező tagozaton egyaránt a megszerezhető ismeretekkel és tudással kapcsolatban fogalmaztak meg elvárásokat. Ezeket az ismereteket alaposnak, átfogónak, széleskörűnek, alkalmazhatónak és versenyképesnek várják. Ez azt jelenti, hogy a meghatározó elvárások a képzés színvonalát illetően fogalmazódnak meg. A szakok és a tagozatok közötti karakteres különbségek is érvényesülnek. A levelező tagozatosok számára fontosabb az alkalmazhatóság, míg a nappali tagozatosok számára a versenyképesség a hangsúlyosabb.

Az egyetem elvégzése utáni tervekben a hallgatók kevésbé konkrét státuszokat és foglalkozásokat neveztek meg, sokkal inkább a választott szakmákban való elhelyezkedést és a karriert tartják fontosnak. A nappali tagozatos igazgatásszervező hallgatók esetében a legerősebb a továbbtanulás szándéka, hiszen csaknem a felük gondolta úgy, hogy a végzés után újabb diplomát szerez. Számukra a jól fizető állás a legvonzóbb, amelyet a

közigazgatásban is el tudnak képzelni. A levelező tagozatos igazgatásszervező szakos hallgatók a szakmájukban képzelik el a jövőjüket, és fontos számukra a szakmai karrier egy jól fizető állásban, melyet jelentős mértékben ők is a közigazgatásban látnak. A nappali tagozatos joghallgatók alapvetően jogi területen szeretnének elhelyezkedni a végzés után. A hivatásrendi foglalkozások közül a bírói hivatás vonzotta őket leginkább. az összes hallgatói csoport közül ők tudják leginkább elképzelni az életüket külföldön. A levelezős joghallgatók számára is vonzó a karrier, de legalább annyira fontos számukra a munkahely megtartása. Ez azt is jelenti, hogy a jogi diploma a már meglévő, nem jogász állásuk „biztosítéka”, azaz a nem klasszikus jogi területek és a kifejezetten nem jogi területek is szerepelnek a jövőképükben.

Az első munkahely megválasztásában az egzisztenciális tényezők mellett a karrier, az önmegvalósítás és a presztízs, a személyes kapcsolatok és kényszerek játszottak szerepet. Az elhelyezkedés szempontjából két tipikus terület a közigazgatás és az ügyvédi irodák.

A kutatás annak a vizsgálatára is kitért, hogy a frissdiplomások mennyire voltak elégedettek a munkájukkal, az megfelelt-e korábbi elképzeléseiknek. A megkérdezettek csaknem kétharmada volt elégedett azzal, amivel foglalkozott, elsősorban azért, mert az megfelelt a korábbi elvárásainak.

Végül – nem kismennyiségű adat feldolgozása után – a könyv címét adó kérdésekre a szerző azt a választ adja, hogy a joghallgatók a középosztályból jönnek és a középosztálynak egy magas presztízsű csoportjába, pontosabban eltérő helyzetű, de általánosan magas presztízsű csoportjaiba tartanak.